

REBEKKA DE WIT &
WILLEM DE WOLF

FORSTER

HUBER

HEYNE

*de revolutie;
het lichaam en de taal
(wat ik wil zeggen is,
dat er een revolutie is
en dat die
een lichaam heeft
en een taal)*

Personages:

Suzanne / Therese Heyne

Vincent / Georg Forster

Willem / Ludwig Huber

proloog

willem Goedenavond. Misschien is het wel zo verhelderend als ik meteen aan het begin vertel welke onderwerpen, welke vragen mij de laatste tijd vooral hebben beziggehouden. Het zijn vragen als: wat als men genoeg van ons begint te krijgen?

suzanne Van ons?

vincent Van ons persoonlijk?

willem Van wat we beogen. Hier. Wat als men genoeg krijgt van wat we hier doen? Van wat we hier zeggen?

suzanne Nu na een of twee vragen al?

willem Wat als men genoeg begint te krijgen van onze vragen? Wat als men onze vragen vage vragen begint te vinden?

vincent Wie is eigenlijk men?

suzanne Als men onze vragen op een gegeven moment niet meer wil horen?

willem Ja.

suzanne Geen zelfonderzoek meer?

willem Geen zogenaamd zelfonderzoek meer.

vincent Waarom zogenaamd? Zogenaamd zelfonderzoek.

suzanne Wat als men ons zelfonderzoek een zogenaamd zelfonderzoek begint te vinden?

willem Ja.

vincent Vind jij dat? Vind jij dat ook?

willem Wat als men genoeg heeft van dat hele zelfinzicht, van de twijfel, de angst, de zwaktes en de nederlagen?

vincent Het theater?

suzanne Het zelfonderzoek met eigenlijk vooropgezet resultaat, namelijk die van de mislukking, de ontgoocheling, de verkeerde inschatting, de hoogmoed, de luie verontwaardiging en de domme trots?

willem Ja. Als het ineens afgelopen is met die zo lang en zo breed gedragen veronderstelling dat we waarachtiger worden naarmate we onszelf meer prijsgeven, meer onderzoeken, meer mutileren? Het is niet uitgesloten dat men op een gegeven moment geen kwetsbaarheid meer wil zien.

vincent Vind jij dat? Vind jij dat ook?

willem Wat als onze inzichten geen verbetering, geen vooruitgang brengen?

vincent Maar was dat de bedoeling?

suzanne Wat?

vincent Was het de bedoeling vooruitgang te brengen?

willem Wat denk je?

vincent Ik denk het niet.

willem Ik denk het wel.

vincent Bij mij niet.

willem Bij mij wel. En bij jou toch ook. Kom op. Je moet nu niet zeggen dat je hier nooit iets hebt beweerd. Dat je hier nooit iets hebt gepropageerd.

suzanne Je hebt in ieder geval altijd deze manier van communiceren gepropageerd.

willem Deze vage manier van communiceren.

vincent Ik heb de zoektocht gepropageerd.

willem Ik ook. Ik ook.

vincent Daar was toch ook niets mis mee? Onze zoektocht.

willem Wat als men plotseling vindt dat daar toch het een en ander mis mee is?

vincent Wie is men?

suzanne Wat als het op een gegeven moment niet langer op prijs wordt gesteld? Als we met al onze vooronderstellingen en waar-

heden niets meer communiceren, niet meer overtuigen?

willem Wat als de kwetsbaren onaangedaan willen worden en de naïeven corrupt?

vincent Nog een keer?

willem Wat moeten we doen als ook de kwetsbaren besluiten dat het beter is onaangedaan te worden en de naïeven corrupt? Wat moeten we doen als ook het kwetsbare in ons besluit dat het beter is onaangedaan te worden en het naïeve in ons corrupt? Wat als men vindt dat dat nodig blijkt?

suzanne Soms ben ik bang dat dat al zo is. Wat als we de mensen, met dat we hun onzekerheden beschreven, niet hebben bereikt?

willem Ja. Wat als we hun onzekerheden alleen maar dachten te beschrijven?

suzanne Wat als we de mensen helemaal niet hebben beschreven en ze ook helemaal niet hebben bereikt?

willem Ja. Wat als we ons vergissen. Als we ons altijd hebben vergist.

suzanne Maar we vergissen ons.

willem Wat als men vindt dat we dat nooit meer mogen zeggen?

suzanne Wat als de aanhoudende beschrijving van zwaktes...

willem Ook deze.

vincent Ook deze?

willem Ook deze zwakte. De zwakte toe te geven dat je bang bent.

vincent Bang?

willem Bang dat men er genoeg van krijgt. Daar waarmee ik begon. Dat ik bang ben dat men plotseling genoeg van ons krijgt.

suzanne Wat als de aanhoudende beschrijving van onze zwaktes onze weerbaarheid aantast?

willem Ja.

suzanne Wat als dat onze hele zwakte is?

willem Dat waarvan we in eerste instantie nog dachten dat
het onze kracht was?

suzanne Jij hebt de twijfel geïnstalleerd.

willem Had je dat liever niet gehad?

vincent We moeten opnieuw beginnen.

willem Ja. Helemaal opnieuw.

suzanne Zonder deze vragen?

vincent Zonder deze proloog.

willem Doen alsof we deze vragen nog niet hebben.

suzanne Doen alsof we deze proloog nog niet hebben.

vincent Deze proloog is geschrapt.

suzanne Hij bestaat nog niet.

vincent Deze proloog bestaat nog niet.

Nog lang niet. Luister maar hoe stil het is.

Er is geen proloog.

suzanne Er is nog niets.

vincent Er is een verlangen.

suzanne Een verlangen naar iets...

vincent Nieuws?

willem Nieuws?

suzanne Naar een verbetering?

willem Daar hebben we fantasie voor nodig.

Voorstellingsvermogen.

vincent Stil nou!

1

suzanne Liefste?

vincent Ja...

suzanne Slaap je al?

vincent Ja. Nee.

stilte

Ga je nu vragen waar ik aan denk?

suzanne Nee.

vincent Mag wel.

suzanne Nee, nee. Je mag wel zeggen waar je aan dacht.

Als je aan iets dacht.

vincent Ja.

suzanne Ja?

vincent Wat?

suzanne Ga je zeggen waar je aan denkt?

vincent O. Toch?

suzanne Misschien dachten we hetzelfde.

vincent Ja.

suzanne Dat beeld ik me toch niet in?

vincent Wat?

suzanne Nou – waar we allebei aan dachten. Dat beeld ik me toch niet in?

vincent Ik denk niet dat je je dat inbeeldt, nee.
suzanne Wat moeten we dan doen?
vincent Weet ik niet.
suzanne Ik ook niet.
vincent Naar Parijs, denk ik soms.
suzanne Parijs?
vincent Dicht bij het vuur.
suzanne Het politieke vuur?
vincent Ja, natuurlijk het politieke vuur.
suzanne Mensen zijn ook wel eens om andere redenen naar
Parijs gegaan.
vincent Maar nu niet.
suzanne Misschien nu niet.
vincent Maar waar dacht jij dan aan?
suzanne Hetzelfde als waar jij aan dacht. Dacht ik.
vincent Oh.
suzanne Wat moeten we doen?
vincent Met alles?
suzanne Ja, met alles.
vincent Bij elkaar blijven.
suzanne Ja. Bij elkaar blijven. Maar ik vraag me af of dat
kan.
vincent Bij elkaar blijven?
suzanne Bij elkaar blijven bedoel ik. Kun je bij een elkaar
blijven?
vincent Ik snap je niet.

suzanne Is het niet altijd zo dat iemand bij iemand anders blijft? En wie blijft dan bij wie?

2

willem En wie blijft dan bij wie? Dat vraagt Therese Heyne in de nacht van 20 op 21 oktober 1792 aan Georg Forster. Denken wij. We hebben voorstellingsvermogen nodig. Zij, Therese, is dan aankomend schrijfster en wordt later in haar leven de eerste vrouwelijke uitgeefster van Duitsland. Hij, Georg, is net wereldreiziger af en aanstaand revolutionair. Met hen gaan we opnieuw beginnen.

suzanne Met een jong echtpaar aan de vooravond van de Mainzer Republiek.

vincent De eerste republiek op Duitse bodem. De Franse Revolutie op Duitse bodem.

suzanne De Franse troepen voor de poorten van de stad.

willem Het nieuwe staat dus voor de poort. Het andere. Het onbekende.

vincent Het eerste leger dat niet voor een vorst vecht, maar voor een ideaal. Dat dus in feite voor het eerst voor zichzelf vecht.

willem Vooruitstrevend en geëngageerd. Therese en Georg. En in de war. Op dat moment. Beiden. Iedereen is op dat moment in de war.

vincent Sinds de bestorming van de Bastille een paar jaar geleden is de politiek er ook voor ons. Wordt meer en meer onze zaak. Dat is een overweldigende emancipatie. Iets zelf mogen zeggen. Zelf de dramaturgie in handen nemen.

willem Wij hebben geen toestemming meer nodig om onze eigen waarnemingen als net zo waar, als net zo rechtmatig te accepteren, als die van de machtigen. Wij beginnen te begrijpen, dat wij ons eigen denken mogen vertrouwen.

suzanne Vanaf nu zou eigenlijk alles een emancipatieproces moeten zijn. Ook de dramaturgie. Ook de dramaturgie zou een emancipatieproces moeten zijn.

vincent De manier dus waarop we elkaar geschiedenissen vertellen.

willem Geschiedenissen en geschiedenis.

De manier waarop we elkaar de geschiedenis vertellen.

suzanne Georg is al in Parijs geweest.

vincent Twee jaar geleden bij de eerste verjaardag van de revolutie. 1790. Ik ga daar nog over vertellen. Op mijn manier. Ik ga helemaal vanuit mijzelf vertellen wat mij dat deed.

willem Overweldigd. Beiden. Overweldigd door de nieuwheid dan, denk ik.

suzanne Heen en weer geslingerd.

vincent Tussen de behoudende reflex en de vernieuwingsdrang.

suzanne Tussen het binnen en het buiten.
willem Net als iedereen, denk ik.
vincent Tussen het huiselijke en de politiek.
suzanne De zelfzucht en de solidariteit.
De autobiografie en het repertoire eigenlijk.
willem Net als iedereen, denk ik.
suzanne Zich zo lang mogelijk zwevende houdend tussen
het wonderbaarlijke van al dat nieuwe en het
ontnuchterende van het einde.
vincent Samen met jou.
suzanne In het ongewisse.
vincent In de sprong blijven.
willem Niet heel beroemd.
suzanne Wie?
willem Therese en Georg.
vincent Dat zou ik niet zeggen.
suzanne Hij is best beroemd hoor.
En zij later ook.
vincent Mag ik even zeggen dat ik al op mijn zeventiende
als natuurkundig onderzoeksassistent van mijn vader op de
Resolution van James Cook een expeditie naar de Zuidpool
maak. Een reis van 1.111 dagen. Van mijn 17de tot mijn
21ste heb ik met honderdtwintig mannen op een oppervlakte
van 10 bij 35 meter door water, grijze luchten en langs
enorme hoeveelheden ijs gevaren. In een tijd dat we
dachten dat de top van de ijsberg nog de hele ijsberg was.

Monotonie, monotonie, monotonie en het uitblijven van een aankomst.

suzanne En dan plotseling Tahiti.

vincent Dat eiland was op dat moment – en dat moet je van me aannemen – niet alleen vanuit de verte ongekend mooi en hemels.

Dat werd het alleen maar meer en meer naarmate we het naderden.

suzanne Het bleef zijn utopie ook van dichtbij.

vincent Ook toen ik erop stond.

suzanne Zijn verslag van Tahiti, van het leven op Tahiti is echt wereldberoemd hoor.

De tekeningen die hij er maakte zijn inmiddels onbetaalbaar, dus èh.

vincent Zij gaat nog een aantal belangrijke biografieën schrijven.

suzanne Eén over hem. Ook over mijzelf.

Over mijzelf via hem.

vincent Zij geeft over een tijd het allereerste tijdschrift voor vrouwen in Duitsland uit.

willem Twee vooruitstrevende, hardwerkende, zoekende, in revolutionaire tijden levende intellectuelen dus.

vincent Van wie je dacht dat je er nog nooit van had gehoord.

willem Beginnelingen.

suzanne Beginnelingen.

vincent Schwärmer.

suzanne Dweepers betekent dat toch? Wereldverbeteraars?

Aanstellers?

vincent Enthousiastelingen, zou ik eerder zeggen.

Verwonderde enthousiastelingen.

suzanne Verwonde?

vincent Verwonderde.

suzanne Zullen we beginnen?

vincent Met een nieuwe proloog?

suzanne Begin maar.

vincent De jouwe of de mijne?

suzanne Begin maar.

3 nieuwe prologen

vincent Morgen lepelen alle dienstmeisjes in Mainz iets langzamer dan normaal de soep in de borden van de rijke patriciërsfamilies, denk ik. Ik vraag mij af of we de manier waarop zij dat doen tergend mogen noemen? En ik ben niet de enige die zich dat afvraagt, ook de aanwezigen aan tafel vragen het zich af; de heer des huizes, gelaten, somber, zijn vrouw hem strak, verwijtend aankijkend – is het verwijtend? – de drie dochters, diep verzonken in de bloemendecoraties op de randen van het familieservies.

‘Worden wij geprovoceerd?’

De onderkant van de opscheplepel tikt toch kordater tegen het porselein van het bord, nog altijd beheerst, gesofisticeerd zeker, maar toch kordater. Er zit een onmiskenbare felheid in de tik. Ze bedienen morgenavond met net wat meer plezier lijkt het, de dienstmeisjes.

Eindelijk vrolijke dienstmeisjes morgen.

Maar stil. Het is zo stil terwijl de dienstmeisjes opdienen. Zo kil stil. Je moet er een zekere gevoeligheid voor hebben om de kilte van de stilte te horen. Maar die gevoeligheid is er. Morgenavond. Die alertheid is er bij iedereen in al die weldadig ingerichte eetkamers van de stad. Men luistert.

Hoe ver of dichtbij ze al zijn. Of ze al in de stad zijn. De Fransen. Het lijkt erop dat alle handelingen, alle afspraken, alle rituelen morgenavond allemaal opnieuw moeten worden uitgevonden. Een van de dienstmeisjes schenkt wijn in bij de heer des huizes. Als laatste, zoals het hoort. En nadat ze met haar katoenen servet de druppels van het glas dept, kijkt ze naar de knopen op zijn mouwen, naar zijn nek en dan in zijn ogen.

Hij kijkt terug. Ze kijken elkaar aan. Zij glimlacht, uit beleefdheid, deels. Beiden proberen uit die aanhoudende blik bij de ander op te maken hoe dat dan zal zijn, straks. Als hij daar zal staan met het katoenen servet in zijn hand en zij hem – drinkend van het glas – streng aankijkt. Als de rollen zijn omgedraaid. Morgen.

suzanne Als kind woonde ik aan een rivier. Het was een zijarm van de rivier die door de stad ging. Wij hadden uitzicht over de bossen aan de andere oever, waar ik vaak naar staarde. Ik denk dat ik tien was toen ik een jongen en een meisje – misschien een man en een vrouw – vanuit het bos richting de oever zag lopen.

Ze waren allebei heel mooi. Het meisje trok zonder terug te schrikken van haar lichaam haar kleren uit, alsof ze dit dagelijks deed, en de jongen keek naar de grond. Verlegen misschien, of bang dat hij opgewonden zou worden en zich zou schamen. Zij ging zwemmen en hij trok uiteindelijk ook zijn kleren uit. Ze zwommen en zij klemde zich om

hem heen, dook onder water en deed daar iets dat hem aan het lachen maakte. Ik was jaloers op hoe mooi ze zichzelf vond. En hoe haar naaktheid geen naaktheid leek, maar iets anders. Iets groters. Het leek alsof ze licht gaf en je iets van haar schoonheid zou krijgen als je haar aanraakte. En vanaf dat moment heb ik naar haar gezocht. Naar dat meisje, die vrouw die ik aan de rivier zag.

Niet naar hem, niet naar wat er tussen hen was, maar naar haar. Ik was jaloers op haar, omdat – en ik kan het niet anders zeggen – ze haar lichaam had. Misschien had iemand het ooit van haar afgepakt en had ze het terug opgeëist, maar het was van haar. En altijd als ik naakt in een rivier ben dan denk ik aan haar. Misschien dacht dat meisje in de rivier toen ook wel aan een andere vrouw die zij ooit had gezien. En ik vraag het me echt af. Of er ooit een dag komt dat vrouwen naakt in de rivier zwemmen en vergeten zijn dat ze ooit op iemand wilden lijken.

4

vincent De eerste keer dat ik haar zag, was op een avond bij haar vader thuis.

suzanne Daar stond hij plotseling in het midden van de kamer, aangestaard door de hooggeleerde heren. De wereldreiziger. De avonturier waarover iedereen sprak, die iedereen wilde horen spreken. Hij had dingen als eerste gezien. Voor het eerst. En als eerste. Als eerste mens.

vincent Ik word een graag geziene verschijning in haar kringen. Ondanks dat ik vanwege de scheurbuik op dat moment al geen gebit meer in mijn mond heb.

suzanne Dat viel niet mee, nee.

willem Ondertussen leg ik een bescheiden basis voor een boek over politiek.

vincent Ondanks dat ik onder de eczeem zit, ondanks het feit dat ik eigenlijk al oud was – zo jong nog maar en al zo oud.

suzanne Dat was wel moeilijk.

vincent Ik was al verliefd op haar nog voordat ik haar had gezien. Men had haar mij beschreven.

willem Een bescheiden, maar complex en genuanceerd boek.

suzanne Jij dacht: de dochter van de hoog-
leraar...

vincent Ik had een cadeau voor je meegebracht.

suzanne Een tapijt uit Tahiti. Een Tahiti-tapijt. Zoiets
exotisch had ik nog nooit in mijn handen gehad. Ik dacht
die is voor mijn vader. Maar hij was voor mij. Aan het eind
van de avond loop je plotseling met dat doek in je handen
in mijn richting.

vincent Ik dacht die geef ik aan jou.

willem Mijn boek is in kleine kring uiteindelijk nog best
bekend geworden.

vincent Ik vertelde haar wat ik gezien had.

De mooie dingen.

willem Het had nog wel in herdruk kunnen gaan, maar ik
vond het mooi dat het juist zo klein was gebleven. Voor de
liefhebbers.

vincent Ik denk dat ik soms overdreven heb.

suzanne Hij beschreef dingen. Onwaarschijnlijke dingen.
Klanken waarmee mensen communiceerden en die ook
hele oude talen waren met woorden die wij niet hadden.
Vrouwen die bloot liepen, begrafenissen waarna iedereen
met elkaar ging vrijen. De dingen die hij vertelde waren de
mooiste dingen die ik ooit had gehoord. Ik weet dat het
vreemd is, maar ik werd verliefd. Ik werd verliefd op de
ruimtes die hij beschreef, ik werd verliefd op zijn
waarnemingen, op zijn zintuigen. Alsof mij door die

verhalen leven werd ingeblazen. Zijn beschrijvingen deden me voelen dat er bloed door mijn aderen stroomde en bij de gedachte dat alles mogelijk was, stroomde het sneller.

vincent En ik heb geen dingen verzonnen. Beetje overdreven wellicht, maar niks verzonnen.

suzanne Ik ben tien jaar jonger dan hij.

Mijn leven is onvergelijkbaar met dat van hem.

Het leven van een hooglerarendochter in een kleine universiteitsstad in Duitsland. Göttingen. In 1765. Het begin van mijn leven als nieuwsgierige vrouw die wordt geacht binnen te blijven.

vincent Zij is te intellectueel vindt haar vader, te geïnteresseerd, te eigenzinnig, te onconventioneel. Zij wordt naar internaten gestuurd die vooral duur zijn omdat ze garanderen dat de meisjes niets geleerd krijgen waarvoor ze zich interesseren.

suzanne Alles, werkelijk alles in mij wordt aan banden gelegd. En ondanks alle restricties is er in mij een alsmaar groeiende binnenwereld die ik voed met de boeken die ik uit mijn vaders bibliotheek steel.

willem Ze had een indrukwekkende woordenschat. Dat herinner ik me nog van onze eerste ontmoeting.

vincent In die tijd hadden vrouwen slechts twee mogelijkheden om hun binnenwereld uit te drukken: de brief en het citaat.

suzanne Brieven naar mijn vriendinnen en het citaat als poging om de conversatie een subtiele, inhoudelijkere wending te geven door – natuurlijk bescheiden, natuurlijk in de vorm van twijfel, in de vorm van een vraag – hier en daar een literaire passage in te voegen. Ergens in die voortdurende literaire inhaal oefeningen moet de kiem voor mijn latere ambitie om uitgeefster te worden zijn gelegd, denk ik.

vincent Twee zichzelf maar moeizaam naderende kinderen vinden elkaar. Het is een liefdesgeschiedenis.

willem Deels.

suzanne Een liefdesgeschiedenis en een emancipatiegeschiedenis.

vincent Therese en ik trouwden. We krijgen twee kinderen.

suzanne Alles binnen en buiten ons was in een noodtempo aan het veranderen, maar wij bogen ons over dingen die we heel langzaam en met toewijding deden. Wij werkten. Wij werkten samen.

vincent Jij en ik.

suzanne Manuscripten redigeren.

vincent Praten over politiek.

suzanne Luisteren naar hoe jij over politiek praat.

vincent Iets hield ons wakker. Bepaalde dingen... Steeds meer, steeds meer van andere dingen, dachten we.

Misschien voelden we allebei...

5

suzanne Liefste, ik ben uit bed gegaan en aan tafel gaan zitten om te schrijven. Mijn eerste brief volgens de afspraak die we gemaakt hebben. Namelijk, elkaar te schrijven, ook al zijn we bij elkaar, elkaar te schrijven als we denken dat we nauwkeuriger moeten zijn.

En zorgvuldig.

vincent Jij hebt die afspraak willen maken.

Ik wil het proberen.

suzanne Jij slaapt nu of doet alsof je slaapt om mij gerust te stellen. Ik weet niet of ik niet kon slapen door je tekst of dat ik sowieso niet kon slapen en nu aan die tekst denk die je aan me voorlas in bed, over het verlangen naar radicaliteit.

vincent Je weet niet waarom het je zo'n zorgen baart. Dat schrijf je me.

suzanne Ik weet niet waarom het mij zo'n zorgen baart.

Misschien omdat ik vermoed dat jij eigenlijk iemand in je hoofd hebt van wie je hoopt dat ie ooit over jou gaat zeggen: 'Ik wou dat ik zo radicaal was als die man.

Ongelooflijk – zo radicaal. Dat ie dat durft.' Wie is die persoon? En waarom wil je radicaler zijn dan hij? Waarmee wil je zo nodig afrekenen? Als je mocht kiezen tussen mijn

tomeloze bewondering en die van hem, wat zou je dan kiezen?

vincent Ik denk...

suzanne Niet! Ik ben aan het woord.
Ik ben aan het schrijven.

vincent Ik denk...

suzanne Nee, jij slaapt.

vincent Nee, ik lees.

suzanne Ik hoop zo dat je weet voor wie je radicaal wil zijn en dat het een prachtig iemand is.

vincent *leest* Ik geloof ook dat ik me nu zo gek voel, omdat ik me afvraag wat er bij jou – bij mij – op het spel staat, als je schrijft.

suzanne Ik realiseer me namelijk dat er bij mij heel veel op het spel staat en dat dat iets anders is dan bij jou.

vincent Ik weet niet precies...

suzanne Toch?

vincent Nee...

suzanne Toen ik je de teksten voorlas die ik had geschreven, waarbij ik zo precies mogelijk probeer te beschrijven hoe snel mijn hart slaat als ik tegenover iemand sta, hoe vaak ik naar beneden kijk, hoe vaak ik mijn eigen zelfverzekerdheid verberg, omdat die van mij als onbeleefd wordt beschouwd, vroeg je wat ik daar precies mee wilde zeggen. Ik denk dat je dat vroeg omdat je mijn teksten nogal persoonlijk, nogal dagboekachtig vond. Maar ik

geloof dat dit het meest politieke is dat ik tot nu toe heb geschreven. Ik heb er nooit bij stilgestaan dat hoe ik in mijzelf woon, in het diepste van mezelf, in mijn lichaam dus, het gevolg is van mijn omgeving. Snap je dat?

vincent Snap ik dat?

suzanne Ik vond jouw tekst prachtig en eenzaam. Ik realiseerde me dat ook jij jezelf – net als ik – tussen twee oevers probeert te spannen, in de hoop dat de levens van de mensen die na ons komen beter zijn. We proberen ons vast te grijpen aan een overkant. We rekken onszelf uit en geloven dat dingen mogelijk worden, als we proberen te formuleren waarom ze nu nog onmogelijk zijn. Misschien – dacht ik – denkt iedereen dat van zichzelf, dat hij tussen twee oevers gespannen is.

vincent Ik weet dat niet.

suzanne Wat denk jij? Vind je dat een droevige gedachte?

vincent Ik weet het niet.

suzanne Ik genoot er zo van om je stem te horen. Je leek op een zangvogel. Ik zag hoe je ademhaalde, hoe goed ik het ken en hoe het mij daardoor ook beademt.

vincent En toch voel je je, terwijl je deze brief schrijft, zo vreselijk alleen, schrijf je.

suzanne Ik denk niet dat er een uitweg is uit dat alleen zijn, uit de duizenden vergissingen die we maken, uit al het water dat uit onze ogen komt, maar misschien moeten we wel weten aan wie we proberen te beantwoorden, met wie

we in gesprek willen zijn en of dat de mensen zijn, die wij in ons hoofd en lichaam willen hebben. Ik wil, geloof ik, gewoon zeggen dat ik jou heb gekozen. Jou voor het alleen zijn, de vergissingen, de tranen, de pijn. Een gebroken hart krijgen we toch wel, en ik kies jou.

vincent *leest* Een gebroken hart is groter en er kan veel meer in dan een hart dat uit één stuk bestaat.

suzanne En ik moet huilen, terwijl ik dit schrijf. Huilen van liefde en verdriet. Ergens heb ik namelijk het gevoel dat die zin ‘ik kies jou’ waargemaakt moet worden en ik weet niet hoe. Morgen wordt het mooi weer. Laten we de hele dag liedjes zingen in het park.

vincent Liefs.

suzanne Therese.

vincent Liefste.

suzanne P.S. Het spijt me dat ik weer begon over mijn droevigheid tijdens het vrijen. Soms ben ik bang dat ik me op een of andere manier aangetrokken voel tot mannen die me helpen te kunnen afrekenen met die ontzettend mooie klootzak op wie ik verliefd was in mijn jeugd. Jij bent die klootzak niet. Jij bent een vorm van genade, ook al heb je een hekel aan dat woord.

vincent Ik sliep niet. Ik was te onrustig.

Niet vanwege het vuur of de inhoud van mijn betoog eerder op de avond, maar vanwege de stilte die je erop liet volgen.

Ik had nog veel vaker willen woelen en draaien dan die paar keer die ik mijzelf met veel beheersing toestond. Want jij moest je ongestoord blijven wanen. Jij moest denken en schrijven. Jij moest de lucht klaren. Jij moest blijven geloven dat ik op z'n minst deed alsof ik sliep. Is dat moment als onze liefde? De zorgvuldigheid waarmee we elkaar de ruimte gunnen om in dezelfde kamer rusteloos, ongelukkig en alleen te zijn? Ik wist wat je ging doen. Ik was zo blij toen ik hoorde dat je de kaarsen aanstak. Je bewegingen aan tafel, je geschuif op de stoel.

suzanne Het luchtte je enorm op.

vincent Je zou een begin maken met de gedruktheid te temperen. Je zou het – iets, wij, een verschil tussen ons – onder woorden proberen te brengen.

suzanne Ik heb dat geprobeerd.

vincent Je zou me een brief schrijven, zoals we afgesproken hadden te doen als we nauwgezet en voorzichtig wilden zijn. Je zou die brief ergens in huis voor me achterlaten en vervolgens weer bij me in bed stappen. Met een zucht. De zucht die ik al had geslaakt toen ik hoorde dat je begon met schrijven. Heb je er een idee van hoeveel ik denk dat jij schrijft als ik in het donker alleen je pen over het papier hoor krassen?

suzanne Ik vroeg je wat er bij jou op het spel staat als je schrijft.

vincent Het gaat altijd opnieuw om verwachtingen, denk ik.
Om de komst van iets anders.

Om het eerste zicht op het nieuwe. Het nieuwste. Ik ben ontvankelijk voor de aanwijzing, voor het vermoeden. Ik verheug me op elke minutieuze studie naar een volgend allereerste teken voor de nadering van een nieuwe, werkelijk bevrijde en bevrijdende tijd.

suzanne Later vraag ik hem nog wat hij daarmee bedoelt. Of hij bedoelt dat hij schrijft, om tijdens het schrijven aanwijzingen te krijgen over wat komen gaat. In de wereld. Of hij taal dus als een seismograaf ziet of als dieren die eerder dan wij weten wat er komen gaat, maar daar zal hij niet op ingaan.

vincent Je moet vasthouden aan een beeld. Dat is wat anders dan vasthouden aan een utopie. Aan het beeld van de koning op Tahiti bijvoorbeeld in zijn boot. Die hij zelf roeide.
Of het beeld van Parijs in 1790 bij de voorbereidingen van het eerste herdenkingsfeest van de storm op de Bastille. Ik zag op het Marsveld duizenden mensen werken aan de bouw van een amfitheater. En dan verschijnt opeens Lodewijk XVI zonder lijfwacht of gevolg, helemaal alleen te midden van al die mensen, die nu zijn medeburgers zijn, niet meer zijn onderdanen. Hij neemt de schop en vult de kruiwagen met aarde. Liefste, als iets tien minuten heeft geduurd of een uur, dan kan

het toch ook een dag duren of een week.
Of misschien wel een heel leven.

6

willem Als er een biografie over jullie geschreven zou worden en jullie huwelijk zou als ‘seksueel problematisch’ worden omschreven, wat zouden jullie daar dan van vinden?

vincent In mijn hoofd staat dat er al in die biografie. Ik vind het heel aanmatigend.

willem Dat het er gaat staan? Of omdat het niet zo is?

vincent Omdat mensen er te gepreoccupeerd mee zijn of denken dat te moeten zijn en het veel meer lijkt te zeggen, dan het werkelijk zegt. Ik zeg het niet goed. We maken er teveel van. Dat bedoel ik.

suzanne Ja?

vincent Ja. Alles gaat erover.

suzanne Schaam je je soms?

vincent Weet ik niet.

suzanne Hoezo niet?

vincent Het antwoord op die vraag is nooit waar. Want als ik me werkelijk zou schamen, zou het antwoord hierop zijn: nooit. Ik schaam me nooit. De schaamte voor de schaamte is namelijk altijd even groot, soms zelfs groter dan de schaamte zelf. Als ik hier ja op zou antwoorden, zou ik

feitelijk niet zoveel schaamte hebben, althans niet op dit moment. Op dit moment zou ik me dan niet genoeg schamen om ja te zeggen. Maar, ja dus.

Ik schaam me nooit en soms.

suzanne Denk jij dat aantrekkingskracht iets onderhandelbaars is? Dat je dat kunt cultiveren en laten groeien, een beetje zoals een moestuin?

vincent Denk jij dat je meer kunt houden van iemand met wie je niet vrijt? Dat dat op een of andere manier zuiverder is?

suzanne Denk jij dat er zoiets is als een vrouwelijk orgasme?

vincent Vind jij vriendschap belangrijker dan seks?

suzanne Ja. Ik vind vriendschap belangrijker dan seks. Dat wist je toch?

vincent Ja.

suzanne Stelt je dat teleur?

vincent Denk jij dat als je een man zou zijn, dat je het dan anders met jou zou doen?

suzanne Denk jij dat je met een ander leven van andere dingen opgewonden raakt?

Ik bedoel, denk je dat je biografie grotendeels bepaalt wat je opwindt?

vincent Ik ben niet blij met de dingen waar ik opgewonden van word.

suzanne Verveel jij je soms, als we vrijen?

vincent *knikt* Het is de verveling van tegen de wind in
lopen in de regen. Er zit iets vreemd prettigs in die pijn.
suzanne Doet het pijn?
vincent Ik wil geloof ik dat het pijn doet.

7

suzanne Liefste...

vincent Liefste, ik weet dat het de hele dag gaat regenen vandaag, dat je je paraplu zal meenemen en dat je die dan opent voor de voordeur in de hal. Jij zal een brief uit de paraplu zien vallen en hem lezen. Die waaraan ik nu begin te schrijven.

suzanne Ik weet het.

vincent Liefste, er is een soort letterlijkheid in mij.

suzanne Dat heb je al eens gezegd.

vincent Nu schrijf ik het.

suzanne Heel mooi vind ik dat.

vincent En ik verdedig met hand en tand (tegenover Kant) de voorsprong van de waarneming. Van de ervaring in de zin van het ervaren hebben, desnoods maar één keer.

Van het beleven tegenover reflectie, het verstand, de rede en de redelijkheid, tegenover de ordening, de scheppende systematiek.

Ik verdedig de gewaarwording tegenover al het onrechtstreekse. De materie tegenover de interpretatie, tegenover de politiek die ons probeert te laten voelen wat

wij niet voelen, die ons wil tonen wat we niet zien en ons wil aanwijzen wat niet bestaat.

suzanne Dat is zo ongelooflijk mooi. En nodig.

vincent Alles wat ik tijdens mijn reizen zag was echt voor mij. Omdat ik het allemaal zelf heb gezien. Zonder context, zonder achtergrond. Ik ben nooit op school geweest.

suzanne Ik weet dat.

vincent Kun je je voorstellen wat dat doet? Een natuurlijke on-bevooroordeeldheid. Dat maakt mij misschien ook fanatieker. Zonder canon zag ik vanuit het niets de vulkaan. En sinds wij geen toestemming meer nodig hebben om onze waarnemingen te aanvaarden als even waar, even rechtmatig als die van de machtigen, durf ik meer en meer uit te spreken wat ik in de natuur tijdens mijn reizen zag. Ik zag de revolutie als natuurverschijnsel.

suzanne Maar wat doe je met alle mensen die nog geen eigen waarneming hebben?

vincent De revolutie als natuurverschijnsel, hoor je?

suzanne Met alle mensen die in een orde ter wereld zijn gekomen, maar daarin nooit echt hun eigen zintuigen hebben gehad. Daar zijn namelijk de anderen voor. Om te mogen kijken, waarnemen, inschatten, handelen. Het zijn de anderen die bevoegd zijn om voor hen te spreken, te voelen, te denken.

vincent Als ik zeg dat de revolutie als een vulkaan zal zijn dan is dat nauwelijks beeldspraak. Jullie kunnen je dat niet

voorstellen.

Ik heb een vulkaan gezien. Jullie niet. Jullie hebben geen idee van zijn lawaai, zijn geweld, zijn allesvernietigende willekeur. Een stroom die zowel degene die haar had voorzien als degene die haar niet had aan zien komen te gronde richt. Wat men ziet in die bewegingen is alleen maar natuur en niets van wat de filosofen vrijheid noemen. De revolutie zal zich onttrekken aan al onze voorspellingen over de revolutie, zij zal zich bedienen van argumenten die volstrekt ongerijmd en inconsistent en onlogisch zijn. Telkens weer zal de revolutie haar koers veranderen. Luimig, ontoegankelijk en ín- en íngemeen. Wij zullen er naar staan te kijken en haar niet begrijpen. En terwijl we haar niet begrijpen weten wij, omdat wij haar niet begrijpen, dat het de revolutie is.

suzanne Misschien moet ik het nog eens vragen. Wat doe je met hen die geen waarneming hebben, omdat dat eigenlijk niet de bedoeling was en hun dat op heel veel verschillende plekken, op heel subtiele wijze is duidelijk gemaakt? Aan de eettafel, in de salons, in bed. Wat doe je met al die mensen die onderop liggen, zitten, staan en in de ogen van degene die op hen ligt moeten lezen wat er aan de hand is. Wat doe je met alle mensen die niet op hun zeventiende een wereldreis hebben gemaakt en zo de verantwoordelijkheid en de toestemming kregen te kijken? Zichzelf te vertrouwen. Wat doen we met de tijd die nodig is voordat

iemand ervaart dat ie wel degelijk een waarneming heeft maar daar altijd van afgesneden is geweest, omdat die waarneming mogelijk iets zou kunnen veranderen aan de wereld zoals die is.

vincent Ja.

suzanne Kun je je dat eigenlijk wel voorstellen? Dat er mensen bestaan zonder waarneming. Niet alleen omdat die hen ontnomen is, lang voor hun geboorte, maar ook omdat de waarneming waarschijnlijk pijn zou doen. Geen vreugde zou ontketenen. Geen moed maar schaamte. Kun je je dat voorstellen?

vincent Heb jij het over jezelf?

suzanne Wat zegt het je? Zegt het je iets?

vincent Natuurlijk.

suzanne Wat?

vincent Ik weet het niet. Ik kan mij moeilijk concentreren.

8

suzanne Ik heb een minnaar.

willem En daar kom ik in beeld.

suzanne Juist als je denkt: ik begin een idee te krijgen van het leven van die twee, hun idealen, hun conflicten, hun pogingen, wordt het plotseling onoverzichtelijker. Dan heb ik ineens iets nieuws gezegd. Iets nieuws en iets waars: Ik heb een minnaar.

willem Ik had het idee dat dat wel zo'n beetje duidelijk geworden was?

suzanne De tweede minnaar in mijn leven.

willem Huber is mijn naam.

suzanne Georg weet dat.

vincent Ik weet dat.

suzanne Georg wist van de eerste en hij weet van de tweede.

willem Ludwig Ferdinand Huber.

vincent Een ambtenaar.

willem Een diplomaat.

vincent Een conservatief.

willem Een voorzichtige man.

vincent Het verscheurt mij. Het bedreigt mij en tegelijk handhaaf ik er ook een zekere heldhaftigheid in. We leven in de Sturm und Drang, een tijd waarin de driehoeksverhouding, zeker in ons milieu, wordt onderzocht, aangedurfd, ja zelfs hier en daar gepropageerd.

willem Zijn jullie niet ietsje te verantwoord?

vincent En dat vraagt de voorzichtige man?

willem Men zou kunnen zeggen dat jullie je beheersen.

vincent Wie is men?

suzanne We beheersen ons ook.

vincent Ik heb toch zojuist gezegd dat het me verscheurt.

willem Het is iets te beredeneerd.

suzanne We willen het graag zo zeggen. Het is proberen te zeggen dat je zo met elkaar kunt communiceren. Pratend en schrijvend.

willem Je verbijtdend?

suzanne Als het moet.

willem In ieder geval nog nergens een zweem van de overtuiging dat slechts ironie ons kan redden? Dat alleen ironie ons met ons menselijk tekort kan helpen te verzoenen?

vincent Het menselijk tekort wordt in ieder geval door mij nog nauwelijks erkend.

willem Heerlijk moet het zijn om je daar een tijd aan over te geven. Zo'n ironie-vrije tijd.

vincent Een idealistische tijd.

willem Natuurlijk.

vincent Wat is dat precies voor ‘natuurlijk’? De je-komt-er-nog-wel-achter-natuurlijk?

suzanne De kennis van nu-natuurlijk?

willem De kennis van nu? Van deze tijd?

vincent Ik vind het heerlijk om in deze tijd te leven. Een tijd die het mij mogelijk maakt veel gevoelens te hebben.

suzanne Wat iets anders is dan ze uit te schreeuwen.

vincent Met dat ik gevoelens heb, weet ik mij verbonden met mijn tijd. Ik ben niet bang.

9

suzanne Liefste, ik heb hem mijn minnaar genoemd en heb daar spijt van. Ik heb daarmee een heel pijnlijk en nauwelijks reëel onderscheid gemaakt tussen de twee mannen in mijn leven. Alsof ze twee functies vervullen. Seks en vriendschap. Althans, dat denken jullie. Het is niet zo dat de uitkomst van liefde plus liefde veel liefde is. Het is iets anders.

Ik weet niet precies wat. Het gevolg is in ieder geval dat ik een gespreksonderwerp ben in de wereld. En dan vang ik flarden op. ‘De noden van de vrouw’ bijvoorbeeld, als was ik een natuurfenomeen, waarvan de analyse een mannenzaak is. Ik ben er in ieder geval nooit bij, bij de gesprekken waarin ik besproken word. Als was ik van het gesprek gediskwalificeerd, omdat ik het onderwerp ben. Ik vraag me af of ik ooit de woorden ga vinden voor de complexiteit van deze toestand. Of ik de dramaturgie erover in handen krijg.

willem Niets laat zich vatten. Vogels niet in tekeningen, herinneringen niet in geuren, mensen niet in beelden, geschiedenissen niet in brieven. Maar wat moet je anders? Zullen we een kleine pauze nemen? Wil je een kopje thee?

10

ruim een half jaar later

willem Ergens rond die tijd gaat Georg weer naar Parijs.

suzanne Rond welke tijd?

willem Op het hoogtepunt van de huwelijkse crisis. De seksuele problemen.

suzanne Dus we willen suggereren dat er een verband is?

willem Er is toch een verband? Of chargeer ik nu? Kom op, Georg, er is toch een verband tussen jullie moeilijkheden en je plotselinge vertrek naar Parijs?

suzanne Is het wel juist om het over seksuele ‘problemen’ te hebben? We hadden de juiste formulering toch nog niet gevonden?

willem Vertellen we hier nu een verhaal of niet?

vincent We waren nog aan het uitzoeken hoe we het het beste konden doen, toch. Hoe we het zouden formuleren. Wij zijn het verhaal niks verplicht.

willem Ik geloof het gewoon niet. Echt. Dat jullie seksuele... ongemakkelijkheden niet op een gegeven moment een doorslaggevendere invloed krijgen. Ik voel dat daar een ongeloofwaardige moedwilligheid achter zit om

juist geen verhaal te willen vertellen. Begrijp je wat ik bedoel?

vincent Moedwilligheid? Jazeker.

willem Een politieke moedwilligheid ook. Erken je nederlagen toch eens, verdomme. Wees maar ruimhartig en mild tegenover je mislukkingen.

vincent We moeten ons aan onze afspraken houden. Aan onze voornemens. Het voornemen onbevooroordeeld te kijken.

willem Er is altijd bevooroordeeldheid.

vincent En er is op elk moment ook nieuwe onbevooroordeeldheid.

willem De Franse Revolutie zal natuurlijk mislukken.

vincent Zeg jij. Wist jij dat Kissinger, toen hij in de zeventiger jaren met Nixon op staatsbezoek in China was, ergens aan Mao vroeg: ‘Meneer de partijleider, wat is volgens u de belangrijkste les van de Franse Revolutie?’ Waarop Mao zou hebben geantwoord: ‘Meneer de minister, het is nog te vroeg om daarover iets te zeggen’.

willem Het verhaal is eerlijker, waarder, minder beredeneerd, menselijker, als jij naar Parijs vertrekt omdat jij het thuis niet langer uithoudt.

suzanne ‘Menselijker’ bestrijd ik.

willem Omdat ik de hele tijd om je vrouw heen hang!

vincent Feit is het, dat de Jacobijnen mij hebben gevraagd naar Parijs af te reizen. Dat is het verhaal. Het ware verhaal.

willem Nu moeten we eigenlijk ook uitleggen wie die Jacobijnen zijn.

vincent De Jacobijnen zijn de inwoners van Mainz die zich hebben aangesloten bij de Fransen. Die in Mainz solidair zijn met de idealen van gelijkheid, vrijheid en broederschap.

willem Collaborateurs dus.

vincent Idealisten. In ieder geval: op 21 maart 1793 stapt Georg na een avondlijke vergadering bij de Jacobijnen de woonkamer aan de Neuen Universitätsstraße 5 binnen en zegt tegen Therese: Ik ga weer naar Parijs.

suzanne Ik vraag waarom.

vincent Ik zeg: De Jacobijnen hebben mij gevraagd naar Parijs te gaan.

suzanne Gevraagd? Is het gevraagd?

vincent Er is natuurlijk iets met dat aanbod van de Jacobijnen. In alle biografieën wordt het moment beschreven als doorslaggevend in het leven van Georg. Een nu of nooit moment.

suzanne Er zijn in het leven zelden momenten die nu of nooit zijn.

vincent Maar ze bestaan wel.

suzanne Of ze bestaan misschien. Achteraf vooral. En op grond van het vermoeden van het bestaan van deze momenten, worden ze gecreëerd.

willem Dus in die woonkamer in Mainz, waar Therese en Georg...

suzanne ... en Ludwig...

willem ... zoveel gezeten, gelegen en gehangen hebben, gebeurt er iets waardoor Georg besluit weer naar Parijs te gaan. In een nu of nooit soortig moment.

suzanne Jullie maken jezelf gek met het idee van een optocht die buiten langs ons huis gaat. We kunnen ons aansluiten of niet en wat we ook doen, het zal ons worden nagedragen.

Niet door iedereen tegelijk, maar dat zal wel gebeuren.

vincent Is er al gezegd dat jij mij eigenlijk als eerste verlaat?

suzanne Dat is nog niet gezegd.

vincent Zij verlaat mij eerst.

willem Dat wist ik eigenlijk helemaal niet.

suzanne Dat heb ik ook helemaal niet gezegd.

vincent In haar hoofd. Zij staat op het punt de stad te verlaten.

suzanne Ik had er alleen maar over gedacht. Als mogelijkheid.

vincent Ik wist dat.

suzanne Ik denk erover om met de kinderen te vluchten.

vincent Zij denkt erover om met Ludwig en de kinderen te vluchten.

willem Zo is het!

suzanne De restauratieve troepen staan voor de poorten van Mainz.

willem Restauratieve troepen ook uitleggen?

suzanne Er zijn gewoon feiten!

willem Het houdt allemaal enorm op.

vincent Zelf nogal saai, maar wel steeds het verhaal spannender willen maken.

suzanne Is dat emancipatie, dat we in de manier waarop we elkaar verhalen vertellen alsmar meer vaart moeten maken?

willem Het zal je niet helpen de manier waarop we een verhaal vertellen te bekritisieren in een verhaal. Ook dat zal je behendig en met vaart moeten doen.

vincent Oké, Mainz is dus bevrijd door de Fransen.

willem ‘Bezét’ lijkt me trouwens ook een toepasselijk woord.

vincent De stad is een eenzame revolutionaire enclave. Ze heeft geen overlevingskansen als we de revolutionaire regering in Parijs niet vragen om de stad onderdeel van de Franse Republiek te maken. Zodat zij als Frans grondgebied kan worden verdedigd tegen de restauratieve troepen. Troepen dus die gevormd zijn door alle zich door

de Franse Revolutie bedreigd voelende koningen, keizers en vorsten en die nu dus voor de poorten van de stad staan.
suzanne Als die Mainz gaan innemen zullen wij als eersten worden gearresteerd.

willem Als collaborateurs.

vincent Als opstandelingen.

suzanne Een half jaar nadat de revolutie voor de poorten stond, staat de restauratie er alweer. Begrijpen jullie wat ik bedoel?

vincent Nog geen jaar de tijd gekregen om iets op te bouwen dat gelijk, eerlijker en democratischer zou kunnen worden. Maar goed, het gevaar dat het lukt was waarschijnlijk te groot.

willem Tempo, tempo, tempo!

vincent Ben ik trouwens de enige die nog echt in onze afspraak gelooft?

willem Op de romantische mislukking aansturen!

vincent Waarom heb je niet gezegd dat je wilde vluchten?

suzanne Zoals ik al zei, ik heb het overwogen.

En ik heb dus ook overwogen om het niet te zeggen. Ik heb beide overwogen en uit geen van beide gekozen. Ik wil het liefst alles houden. Jullie allebei. Het is zo vernederend om de toeschouwer alsmaar een versimpelde versie van mijzelf en de situatie te moeten schetsen. Ik heb zeer plausibele redenen om niet eendimensionaal over te willen komen. Ga niet naar Parijs.

vincent Ga mee naar Parijs.
suzanne Nee.
vincent Waarom niet?
suzanne Vanwege de kinderen.
vincent Vanwege Ludwig.
suzanne Vanwege de kinderen.
willem Vind je mij trouwens echt saai?
vincent Conservatief. Ik wilde conservatief zeggen.
willem Maar je hebt ‘saai’ gezegd.
vincent Ik liet me gaan.
willem Door saai te zeggen?
vincent Door saai te denken.
willem En vervolgens saai te zeggen?
vincent Ik had conservatief moeten zeggen.
Ik had conservatief moeten denken.
suzanne Wij zijn niet saai. Wij zijn er zelfs niet bang voor.
willem Wij toch ook niet?
suzanne Bedoel je jij en ik?
willem Is er een andere wij?
suzanne Jij en Georg.
willem Ik mis je.
vincent Dat vind ik ongepast.
willem Sorry.
vincent Maar waarom hij?
suzanne Kun je je voorstellen dat je soms moet kiezen
tussen twee onmogelijkheden? En dat er dan uiteindelijk

één ding is, dat net iets minder onmogelijk is dan het andere?

willem Oh.

suzanne Dat blijven net iets onmogelijker is dan weggaan.

Kan je je daar iets bij voorstellen?

vincent Ik?

suzanne Ja. Ik bedoel dat ik niet naar een beter feestje ben gegaan. Ik heb niet over jouw schouder alsmaar naar iets anders gezocht.

Ik bedoel dat we nu niet meer op elkaar kunnen wachten.

Althans, ik niet op jou.

Ik weet niet of jij ooit op mij gewacht hebt.

vincent In bed?

suzanne Nee, dat bedoelde ik niet.

vincent Maar het is wel waar.

suzanne Dit is niet te bespreken. Dit is ongrijpbaar. Ook voor mij. Wat ik voel. Soms denk ik dat het niet erg is. Dat jij naar Parijs gaat voor de toekomst en dat ik eten maak voor een andere toekomst, die mij elke ochtend wakker maakt met de woorden: ‘mama, ik ben er.’

vincent Gaan jullie met elkaar naar bed?

willem Dat vind ik dan weer ongepast.

vincent Sorry.

suzanne Jij moet bij mij blijven.

willem Wie?

vincent Ik?

suzanne Ja. En jij!

willem Jij moet bij mij blijven!

vincent En bij mij.

willem Ik?

suzanne Nee.

vincent Ja.

willem Meen je dat?

vincent Ga mee naar Parijs.

willem Ik?

vincent Jullie.

suzanne Nee.

vincent Wij.

suzanne Nee.

willem De verhalen over Parijs, over Robespierre in Parijs zijn van...

vincent Robespierre is in dit alles een doorslaggevende figuur.

willem De verhalen die hier over hem rouleren zijn van een waanzinnigheid.

vincent Een gevaarlijk en een geliefd persoon. Even nobel als slecht, even stoutmoedig als wreed, even bevrijdend als tiranniek. Hij is mijn legitimatie om mij aan mijn afspraken te houden, mijn voornemens. Robespierre is de radicale vulkaan. Hij dwingt ons een standpunt tegenover hem in te nemen.

willem Door te vluchten neem je ook een standpunt in.

vincent Robespierre is gevaarlijk, zeggen zijn tegenstanders, want hij gelooft in wat hij zegt. Hij is vasthoudend en niet corrupt. En juist dat maakt hem voor velen al een maniak. De oude politiek is met haar eigen corruptie kennelijk zo ingenomen, dat ze eenvoudigweg niet kán geloven dat er mensen zijn die niet corrupt zijn. Wist jij dat ze het hele leven van Robespierre hebben doorgenomen, dat ze zijn vrienden en familie hebben ondervraagd, hen zelfs hebben gemarteld. Ze moesten en zouden iets vinden waarmee hij te chanteren zou zijn. En ze hebben niets gevonden. Geen perversiteiten, geen steekpenningen, geen bevoordeling, geen interesse in geld.

suzanne Een voorkeur voor witte zijden kousen.

vincent Een voorkeur voor witte zijden kousen.

willem Dan is er waarschijnlijk toch niet lang genoeg gezocht. Ik weet wat jij nu denkt: wat voor wereldbeeld is dat, als je eerste reflex is dat er dan waarschijnlijk niet lang genoeg is gezocht?

vincent Dat was ik van plan ja.

willem Ik wist dat.

vincent En daar ben je blij mee? Met dit inzicht? Is dat je trots? Die mensenkennis?

Ondertussen wel beter weten? Ondertussen, ondertussen, ondertussen weten hoe het zit met de wereld? Met de mensen in de wereld?

willem Ik ben daar helemaal niets mee.

Niet blij en niet trots. Ik ben niet gráág argwanend en remmend. Ik ben het.

Dat is alles.

11

vincent Liefste, heb je mijn brief gevonden?

suzanne Welke brief?

vincent Mijn brief over Robespierre.

suzanne Nee.

vincent Omdat ik erover heb nagedacht.

Ik wil dat niet tenietdoen doordat het me niet lukt dat in een, twee zinnen uit te leggen. Ik wil niet dat het wordt gereduceerd tot een 'oh, bedoel je dat'.

suzanne 'Liefste, wat mij met Robespierre verbindt is de noodzaak van het afzien. Robespierre's oproep tot ontzegging rechtvaardigt ergens mijn desinteresse, mijn weerzin tegen seks.'

willem Oh, bedoel je dat.

vincent Begrijp je? Daar had ik tijd voor nodig.

suzanne 'Liefste, wat mij met Robespierre verbindt is de noodzaak van het afzien. Robespierre's oproep tot ontzegging rechtvaardigt ergens mijn desinteresse, mijn weerzin tegen seks.'

vincent Maakt dat zelfs politiek.

suzanne Wacht even. Noem jij dat ontzegging? Begrijp ik het goed? Jij denkt aan Robespierre als jij op mij ligt? Aan revolutie?

vincent Ontzegging van tederheid.

suzanne Ontzegging van tederheid – voor Robespierre?

vincent Met Robespierre eindigt de milde instemming met de gebrekkigheid, eindigen de ontelbare malen dat we een oogje toeknijpen, de zogenaamde begrijpelijke akkoordjes met onze zwakheden. Met zijn instelling komt het langverwachte einde van ‘dat is nou eenmaal zo’. Sinds Robespierre is nooit meer iets ‘nou eenmaal zo’. Er is geen revolutie zonder revolutie, zegt Robespierre.

suzanne Ik begrijp hier helemaal niets meer van.

willem Wat moet dat bewijzen?

vincent Al het luie, al het gelijkmoedige, al het behoudende, al het berustende. Met Robespierre zeg ik: het kan! Het kan een heel leven lang! Je aan je voornemens houden!

Al die mensen die dachten dat er nooit iets zou gebeuren. Dat het allemaal hetzelfde zou blijven. Dat er nooit iets zou veranderen.

willem Gaat het je om de anderen? Gaat het je om te zien wat het de anderen doet?

vincent Ik ken deze redeneringen. Deze vragen stelt iemand die alles uiteindelijk toch weer wil sluiten. Terwijl het nu om de opening gaat, om de wildheid, om de intensiteit, niet

om de relativering. Het is niet aan de orde om te zeggen dat dit wel of niet is gepermitteerd.

Ik keek naar hoe anderen keken naar hoe snel en beslist de veranderingen door de Franse revolutionaire troepen werden doorgevoerd.

Ik keek naar jou. En ik dacht: dit had je niet gedacht. Ik hou mij vast aan de wederopbouw. Ik hou vast aan het beeld van Lodewijk XVI die met een kruiwagen over het Marsveld liep. Ik hou vast aan het tikken van de opscheplepel van de dienstmeisjes op het porselein van de rijke patriciërs. De dienstmeisjes zijn die avond zichtbaar geworden.

suzanne Ze hebben een lichaam gekregen.

vincent Daarom gaat het. Ze kregen een aanwezigheid.

willem Kun je werkelijk van een revolutie spreken, is het werkelijk waar dat vanaf hier alles opnieuw moet worden uitgevonden omdat het personeel de rollen wilde omdraaien? De dienstmeisjes willen die prachtig trillende kroonluchters uit je verhaal niet verdelen over het volk, ze willen er zelf onder zitten.

suzanne Idioot.

vincent/willem Ik?

suzanne *tegen Vincent* Je ontzegt jezelf niet de tederheid, je ontzegt ze mij.

tegen Willem Het dienstmeisje is vermoedelijk niet in kroonluchters geïnteresseerd, maar hunkert naar een

moment dat zij kan voelen hoe het voelt dat de wereld er voor jou is, in plaats van omgekeerd.

willem Ik word hier een idioot en conservatief en saai genoemd, maar ik weet hoe lang een reis naar Zwitserland duurt.

vincent Sorry?

willem Ik weet hoe lang een reis naar Zwitserland duurt.

vincent Gefeliciteerd. Ik ook.

willem Ja, jij ook, maar minder goed dan ik.

vincent Dat zou best kunnen.

willem Ik ben me aan het verdedigen.

suzanne Waartegen?

willem Tegen de aanklacht die er nu ligt.

Dat ik een idioot, saai of conservatief zou zijn. Maar ik weet hoe lang een reis naar Zwitserland duurt en terug. Ik weet wat het betekent ergens aanwezig en dus ook ergens afwezig te zijn. Ik weet wat een belofte betekent en ben mij zo bewust van de kracht ervan dat ik vrijwel nooit twijfelachtige beloftes doe. Jullie kunnen brieven schrijven over woorden en taal, maar ik geloof dat ik de enige ben van ons drie die zich rekenschap geeft van de magische kracht van het gesproken woord, van de af-spraak. Ook daarin kun je zorgvuldig zijn.

Ik ben de enige die zich aan zijn beloftes houdt. Men mag mij saai of behoudend vinden, maar ik weet hoe ver het is naar Zwitserland.

Ik maak keuzes in de wetenschap dat aanwezigheid, in een huwelijk of in een revolutie je er deel van maakt. En omgekeerd. Het huwelijk of de revolutie wordt ook deel van jou. Of juist niet. Er is geen manier om die twee te combineren. Ik heb mij aan mijn woord gehouden. Ik heb het gegeven, gehouden en ervoor gezorgd dat het niet gebroken werd. Ik weet dat dat mij geen plek in de geschiedenis oplevert, maar heel misschien wel een glimp van waarheid over de aard van de dingen. Het gaat erom je daarmee te verzoenen.

‘Er is geen revolutie zonder revolutie,’ zegt Robespierre.

12

Parijs – weer een half jaar later

suzanne Op 25 maart 1793 – ik weet het nog – reist Georg dan toch naar Parijs af. De dag na zijn aankomst wordt hij al door de Nationale Conventie ontvangen, schrijft hij. Zijn toespraak was geweldig, de toezegging een formaliteit, schrijft hij.

vincent Er is nauwelijks naar mij geluisterd.

willem Schrijft hij niet.

vincent Dat schrijf ik niet, nee.

willem Natuurlijk mag Mainz onderdeel van Frankrijk worden. Het heeft alleen geen enkele consequentie. De Franse regering heeft het veel te druk met de revolutie in eigen land te verdedigen. De Terreur is uitgeroepen en de guillotine maakt overuren. En dan gebeurt het. Als twee weken later de restauratieve troepen Mainz volledig hebben omsingeld kan Georg niet meer terug. Georg kan alleen nog maar vooruit.

vincent Parijs 29 juli 1793. Liefste, ik ben hier alleen maar toeschouwer en schrijver. Heb ik alleen maar recht van spreken als ik de ontredde hier aankan? Dat alleen dat mijn status verhoogt? Als ik het overleef, als ik erin leef en

als ik zeg mij er aangenaam in te voelen? Als ik er hoop en vooruitgang in zie? Moet ik zelf nog meer worden bedreigd, nog meer vernederd en vertrapt worden om te voelen wat het is om nog meer bedreigd, vernederd en vertrapt te zijn? Waarom schrijf je me niet? Schrijf me! Schroef het tempo op. Laat de nauwkeurigheid varen, de waarachtigheid. Waarom schrijf je me niet?

suzanne Ik schrijf je! Heeft mijn laatste brief je bereikt?

vincent Hoe is het met de kinderen? Waarom schrijf me je niet? Zien we elkaar nog een keer terug?

suzanne Wij zijn naar Zwitserland gevlucht. Ludwig en ik.

vincent Heeft mijn brief je bereikt?

suzanne Clara begint met lopen. Worden de brieven in Parijs door de censuur opengemaakt?

vincent Waarom schrijft Ludwig mij niet?

suzanne Dat weet ik niet.

vincent Ik ben benieuwd wat zijn aanhef zal zijn.

suzanne In Duitsland hebben alle brieven dezelfde aanhef.

vincent Ludwigs aanhef. Als hij me schrijft. Of hij ‘beste’ schrijft of ‘Georg’, ‘beste Georg’?

suzanne In Duitsland beginnen alle brieven met Lieber... Lieber, Lieber, Lieber, Liebste...

vincent Alles gaat goed komen, liefste. Ik weet zeker dat het zo zal worden naverteld.

13

willem Mein lieber Georg.

vincent 'Mein lieber Georg' ... Ik heb een brief van Ludwig gekregen.

suzanne Wat schrijft hij?

willem Onlangs las ik een interview met een politicus die naar aanleiding van een verpletterende verkiezingsnederlaag werd gevraagd of hem dat wat deed: 'Ik doe niet aan introspectie,' zei hij.

vincent Ik vond het een van de stuitendste provocaties die ik in tijden had gehoord.

suzanne Vond jij?

vincent Dat schreef hij.

suzanne Ludwig schreef dat hij onlangs een interview met een politicus las die naar aanleiding van een verpletterende verkiezingsnederlaag werd gevraagd of hem dat wat deed?

vincent En de politicus had geantwoord dat hij niet aan introspectie deed.

suzanne En wat vond jij?

willem Zo gedurfd. En zo bevrijdend.

vincent Kan je zo leven?

suzanne Ik geloof het niet.

vincent Ik geloofde het niet.

willem Ik geloofde het eerst niet.

suzanne Als er geen introspectie is, wat is er dan? Is er dan nog genoeg om over te praten? En verder. Wat schrijft hij verder?

vincent Maar zo zonder verdere uitleg, ‘mein lieber Georg’.
Hij schreef ‘mein lieber Georg’...

suzanne Ga nu door!

willem Maar zo zonder verdere uitleg, mein lieber Georg, zo zonder verdere referenties en alternatieven was de bevrijdende werking van dit korte en simpele ‘ik doe niet aan introspectie’ vreemd genoeg nog veel sterker. Het afzien van introspectie kwam mij plotseling voor als een denkbare mogelijkheid die, als ik naar de laatste tientallen jaren in mijn leven keek, de opleidingen die ik had genoten, de vaardigheden die daar werden verlangd en die nog steeds worden verlangd, eigenlijk ondenkbaar geworden was.

Ik wist op een gegeven moment niet beter dan dat zelfonderzoek, dat de innerlijke zoektocht inzichten opleveren zou, opleveren moest, die, mits goed begrepen, goed beschreven en goed verwerkt niet alleen mijzelf zouden verbeteren, maar ook de ander, de anderen, de rest van de wereld. Introspectie niet alleen als een belangrijke menselijke, maar ook als een politieke vaardigheid, als beginpunt voor transparantie en oprechtheid, voor wederzijds begrip.

Mijn vader had dezelfde inzichten over het leven als ik. Een gepassioneerd voorvechter voor een betere wereld. Een man die zich, net als wij, altijd afvroeg waarom de verhoudingen in de wereld zijn zoals ze zijn en waarom die verhoudingen voor sommigen altijd gunstig zijn en voor anderen altijd ongunstig. Een man die daartegen vocht. Maar bij dat gevecht hoorde geen introspectie! Sinds wanneer is dat en vogue geworden, dat eerst bij mezelf onderzoeken?

vincent Liefste, het raakt me zo.

willem De werkelijke bevrijding komt niet van binnen. Die komt van buiten.

vincent Wat Ludwig me schrijft. Dat raakt me zo. Ik vraag mij af waarom hij me dit schrijft, terwijl jullie in Zwitserland zitten en ik hier in Parijs. Zou het niet andersom moeten zijn? Als bevrijding van buiten komt, waarom is hij dan niet in Parijs? Er is hier alleen maar buiten. Mijn schoenen plakken aan de straat van het bloed. Liefste, op het moment dat we hier uitgeput raken en men er alsmaar minder tijd voor nodig heeft om te weten of iemand ge Guillotineerd hoeft te worden, wat resulteert in een volstrekt traumatische choreografie in plaats van een wederopbouw, net op dat moment, stuurt hij mij deze brief. Ik ben perplex.

willem Want alle inspanningen die ik tot dusver deed om mijzelf te doorzien en te begrijpen, om mijn focus naar binnen te richten, om mijzelf uit te leggen, maken dat ik nu aan een nieuwe volgende poging ben begonnen om tot weer nieuwe volgende formuleringen te komen en tegelijkertijd mijn binnenwereld alleen maar meer wantrouw.

vincent Waarom zoekt Ludwig een weg naar buiten en ik wanhopig een weg naar binnen? Misschien komt dat door de plekken waar we ons bevinden. Misschien moeten we van plek ruilen. Dan zouden we elkaar kunnen ontmoeten. Ergens in het midden. En dan zouden we, wij drieën, als één iemand kunnen opereren.

willem Wij worden meer en meer tot wat men niet worden moet: geletterd, smaakvol, individualistisch en eenzaam.

vincent Hoe durf jij je eenzaam te noemen.

Jij bent bij haar.

willem Zij is het ook. Eenzaam.

vincent Als ik nu aan jullie denk, kan ik alles verdragen. Zelfs jullie aanwezigheid en geluiden in een slaapkamer hiernaast.

willem Wat als de aanhoudende beschrijving van mijn zwaktes mijn weerbaarheid heeft aangetast?

vincent Wat als de aanhoudende beschrijving van onze zwaktes onze weerbaarheid nog steeds aantast?

willem Wat als dat onze hele zwakte is?

vincent Dat waarvan we in eerste instantie dachten dat het onze kracht was?

willem Zulke vragen zingen rond in mijn hoofd.

vincent Ik ben zo moe. Liefste, hoe is het met de kinderen? Zien we elkaar nog een keer terug? Wanneer mogen we eigenlijk conclusies trekken? Ik sta vaak op het punt om alles op te geven. Ik werd de laatste tijd ziek van dat beeld

van die spatel en die kruiwagen. Ik neem er langzaam
genoegen mee dat gelijkheid een onmogelijk voornemen
blijkt, soms hoor ik het mezelf hardop zeggen: Misschien is
het gewoon onmogelijk. Ik ben moe.

willem Kijk je uit, Georg? Dat je je niet nu al in 1793
begint te distantiëren, omdat je het nu al niet meer met elke
andere revolutionair eens kunt blijven? Kijk uit dat de
beweging niet straks in allemaal eenlingen uit elkaar valt.
Dat niet straks progressiviteit alleen maar eenlingen zijn die
in hun eigen moestuin hun eigen gelijk, hun eigen
hoogstpersoonlijke gevoel van juistheid, van zuiverheid
over de eigen hoogstpersoonlijke consumptie zitten te
cultiveren. Als dat gaat gebeuren, Georg, maak je het ons
echt te makkelijk. Vergeet niet dat wij – de zogenaamde
conservatieven – altijd veel minder kieskeurig zijn dan
jullie. Wij hebben er niet zo veel moeite mee om ons als
een uniforme groep te laten bestempelen. Vergeet niet dat
wij al op onze bestemming zijn aangekomen en geen zin
hebben om te vertrekken. Jullie zijn onderweg. Gewoon
‘we’ blijven zeggen, Georg! ‘We’ tegen ‘ze’.

suzanne Wanneer mogen we conclusies trekken, vraag je?
Nog steeds niet. We waren het er toch over eens dat
conclusies alleen maar het resultaat zijn van pijn die een
uitweg zoekt.

willem Wie waren het eens?

suzanne Wij. Wij. Hier. Nu. En ook toen.

Toen we de eerste proloog hebben geschrapd. We gingen geen conclusies trekken. We gingen alles wat we dachten te weten niet meer weten. Of nog niet weten. We zouden ons voorstellen hoe het moet voelen als nog geen enkele emancipatiebeweging is mislukt.

Hoe het moet voelen als het spreekwoord dat de revolutie haar eigen kinderen opeet nog niet bestaat.

willem Daar heb je niks over gezegd. Over die kinderen en de revolutie.

suzanne Ik zei dat we een nieuwe dramaturgie nodig hebben, dat ook de dramaturgie een emancipatieproces moet zijn. De manier waarop we elkaar verhalen vertellen. Daar hoort vanzelfsprekend bij dat we er niet vanuit moeten gaan, dat we zelfs niet eens mogen weten dat kinderen hun eigen revolutie opeten.

vincent Andersom.

suzanne Wat?

vincent Dat de revolutie haar eigen kinderen opeet.

suzanne Juist.

willem Hoe zie je dat voor je?

suzanne Wat?

willem Die emancipatie van de dramaturgie.

suzanne Niet. Ik zie het niet voor me. Maar daar gaat het ook over. Het gaat over dat wat we niet voor ons kunnen zien. Soms ben ik bang dat we eigenlijk alleen maar de

mislukking erkennen als reële uitkomst van een verhaal. Ik bedoel, eigenlijk zou Georg moeten doodgaan, maar wat zou dat dan zeggen.

vincent Nu al?

suzanne Nou ja, je ligt eenzaam en teleurgesteld in Parijs, de volgende stap lijkt me de dood.

Alleen is het de vraag wat we daarmee zeggen. Het is heel moeilijk om daarmee niet te communiceren dat het is mislukt. En dat weten we niet. Wanneer is iets mislukt? Met welke tijdschaal mogen we meten?

vincent Misschien is het goed in dat opzicht te vertellen, dat toen Kissinger met Nixon...

willem Dat heb je al gezegd!

suzanne Ik dacht dat wij beginnelingen waren. Uit principe.

vincent Ja.

suzanne Vóór het einde blijven. Vóór de ontzuuchtering.

willem Maar de ontzuuchtering is juist mooi.

suzanne Ik vind dat wij het recht hebben te mogen beginnen. Constant. En daar gaat het om. Elke keer opnieuw te mogen beginnen.

En Ludwig heeft gelijk. Wij hebben recht op inconsequentie. Dat is een gevolg van het recht om te mogen beginnen. Stel je voor dat alle generaties die na ons komen, de Franse Revolutie naar hun hoofd geslingerd krijgen als argument om thuis te blijven. Om niks te doen. Om niet te geloven dat ook maar iets van wat we doen goed

op z'n pootjes terechtkomt. Wij moeten onder alle omstandigheden ons het recht voorbehouden om te mogen beginnen.

En inconsequent te zijn. Om van gedachten te veranderen. We zullen het oordeel over dat wat mislukt is overlaten aan zij die het overzicht hebben. De doden en een beetje aan God.

willem Alle Menschen werden Brüder is nog niet gecomponeerd.

vincent Wat?

willem Op het moment dat zij zich dit realiseert, is Alle Menschen werden Brüder nog niet gecomponeerd.

vincent Wat zou dat betekenen denk je?

willem Ik weet het niet.

suzanne Dat er een diep, heel diep verlangen was. En dat het echt was. Het verlangen bedoel ik. Een verlangen naar iets...

vincent Nieuws.

willem Nieuws?

suzanne Naar een verbetering.

Het verlangen naar iets...

vincent Nieuws.

willem Nieuws.

vincent En dan de muziek. Uit het verlangen ontstond de muziek.

willem En dan de mislukking.

suzanne Dat weet ik niet. Maar je kunt je wel afvragen wat de mensen die na dit lied zijn geboren moeten doen. Die zich – als het ware – aan de andere kant van het lied bevinden?

vincent Een tijd dus waarin alle mensen broeders zouden worden?

willem Waarin alle mensen broeders waren?

suzanne Zouden zijn geweest?

vincent Het ging toch over mogen beginnen. Over Alle Menschen werden Brüder altijd mogen wensen.

suzanne Ja. Het ging over mogen beginnen. Over dat we Alle Menschen werden Brüder niet als onvoltooid verleden tijd hoeven te beschouwen.

suzanne Liefste, hoe komt het dat we hier terecht zijn gekomen? Dit hadden we ons niet voorgesteld? Wat is het precies? Verwaarloosde empathie? Is het decadentie? Is dit de onderschatting van wat langdurige vernederingen kunnen doen? Is dit het resultaat van veronachtzaming? Liefste, dit hadden we niet gedacht, toch? Wat is het?

vincent Decadentie.

suzanne Een gebrek aan waakzaamheid?

vincent Waar heb jij het over?

suzanne Ik had jou gekozen.

vincent Over ons?

suzanne En dat zou moeten worden waargemaakt.

vincent Praten wij over hetzelfde?

suzanne Eigenlijk zou alles een emancipatieproces moeten zijn.

vincent Bedoel je, ik zou me moeten losmaken van jou?

suzanne Ik ben niet verantwoordelijk.

vincent Wij zijn niet gelijk.

suzanne Het is geen vergissing geweest.

Ons huwelijk. Het is niet dramatisch.

De dingen lopen door elkaar. Het is zo.

ForsterHuberHeyne werd geschreven op uitnodiging van Staatstheater Mainz en beleefde de Duitse première op 12 oktober 2017 in het Staatstheater Mainz

De Nederlandstalige première vond plaats op 23 maart 2018 in de Brakke Grond te Amsterdam

Suzanne / Therese Heyne	Suzanne Grotenhuis
Vincent / Georg Forster	Vincent Doddema
Willem / Ludwig Huber	Willem de Wolf

Een coproductie van: de KOE, De Nwe Tijd en Staatstheater Mainz

www.dekoe.be

www.denwetijd.be

www.staatstheater-mainz.com

Rebekka de Wit (1985) studeerde woordkunst aan het Koninklijk Conservatorium Antwerpen. Ze is schrijver en theatermaker. Voor *Stel je voor, ik zoek een staat* ontving ze de SABAM-Schrijfprijs 2011. En voor *Hoe dit het verhaal werd* (uitgegeven bij Bebuquin) ontving ze het Laureaat KBC jongtheaterprijs 2011. Haar debuutroman *We komen nog één wonder tekort* werd bij Atlas Contact gepubliceerd in 2015. Sinds september 2016 vormt ze samen met Freek Vielen en Suzanne Grotenhuis de artistieke kern van theaterhuis De Nwe Tijd

Toneelwerk

ForsterHuberHeyne* – met Willem de Wolf – 2017

Tenzij je een beter plan hebt* – met Anoenk Nuyens – 2017

We take it from here* – met De Tijdelijke Samenschooling – 2016

Veel langer dan je je kunt voorstellen* – 2016

Presentatie van een ongecensureerd moppenboek – 2014

Woudlopershandboek – 2013

Heimat – 2013

Hoe dit het verhaal werd – 2011

Stel je voor ik zoek een staat – 2011

Willem de Wolf (Groningen, 1961) studeerde in 1985 af aan de Amsterdamse Toneelschool. In datzelfde jaar formeerde hij samen met Ton Kas het theaterduo Kas & de Wolf. Kas & de Wolf schreven/maakten samen een vijftiental stukken. In 2004 werd de subsidie aan Kas & de Wolf stopgezet. Sinds 2005 speelt en schrijft De Wolf o.a. voor Onafhankelijk Toneel, Mugmetdegoudentand en Dood Paard. Vanaf 2010 maakt hij deel uit van de artistieke kern van Compagnie de KOE in Antwerpen

Toneelwerk

ForsterHuberHeyne* – met Rebekka de Wit – 2017

Vermogen* – met Joan Nederlof en Lineke Rijxman – 2015

Krenz, de gedoodverfde opvolger* – 2011

Hannah & Martin* – met Joan Nederlof en Lineke Rijxman – 2009

bazel * – 2007

Galleryplay – 2005

als Compagnie de KOE

(dus i.s.m. Peter Van den Eede en Natali Broods)

HelloGoodbye* – 2017

Beckett Boulevard* – 2016

Olga* – 2014
De wederopbouw van het Westen: zwart* – 2012
De wederopbouw van het Westen: rood* – 2011
De wederopbouw van het Westen: wit * – 2010
Kas & de Wolf
Stand in – 2003
Ons soort mensen – Kas & de Wolf Passé – 2001
Op=op – De Harries, voorheen Kas & de Wolf – 2000
Hygiëne – De Harries, voorheen Kas & de Wolf – 1999
Ambitie – 1997
Desperado – 1997
Show – 1995
Animo – 1995
Bio – 1990
Naar de natuur – 1989
De mode – 1988
De genezing – 1987
Allegorieën 1 t/m 4 – 1986
Groenland – 1985

Kas & de Wolf met Marien Jongewaard
Mensch durf te leven! – 1998
De jantjes – 1996
Piste – 1992
Rodeo – 1991

*teksten uitgegeven bij De Nieuwe Toneelbibliotheek